

Liberal Bir Fikir Devi: Mises*

William H. Peterson**

Ludwig von Mises (1881-1973); Milton Friedman, Henry Hazlitt, William F. Buckley Jr. ve Ayn Rand'ı tanırdı. Kendisi, ekonomi dalında Nobel ödülü alan F. A. Hayek'in hocasıydı. Her ikisi de Amerikan Ekonomi Derneği (American Economic Association) başkanlığı yapmış olan, Harvard'dan Gottfried Haberler ve Princeton'dan Fritz Machlup'un rehber hocasıydı. Bu dernek, onun felsefesini yaymak için adına bir kürsü tesis etti. Mises'in adı, Auburn Üniversitesi'nde bir "think-tank"e, Michigan Hillsdale Koleji'nde bir kürsüye ve Guatemala'da Francisco Marroquin Üniversitesi'nde bir kütüphaneye verildi.

Engin bir ileri görüşlülük sergileyerek, 1920'lerde piyasa tahayyülünün mevcut olmaması sebebiyle Sovyetler Birliği'nin sonunun geleceğini söylemişti. Polonyalı meşhur sosyalist-ekonomist Oskar Lange, sosyalizmin bazı unsurlarına hâlâ sahip çıkmakla birlikte bu mücadelenin kaybedildiğini kabul etti ve Mises'in onuruna bir heykel dikilmesini teklif etti.

Mises 1949 yılında felsefe, ekonomi ve siyaset alanlarında bilgiler ve yorumlar içeren anıtsal eseri *Human Action*'ı (İnsan Faaliyeti) ortaya koydu. Bu günlerde, *Human Action*'ın

Bettina Bien Greaves tarafından hazırlanan gözden geçirilmiş dördüncü baskısı yayınlandı. (The Foundation for Economic Education, Irvington on-Hudson, N. Y.) Kitap; Almanya, Fransa, İtalya, İspanya, Portekiz, Çin ve Japonya'da yayınlandı.

Mises, dilinin fazla edebî olduğunu, sayılara yeteri kadar yer vermediğini, makro ekonomiye fazla önem atfettiğini, devletin sosyal mühendisliğine çok fazla karşı çıktığını düşünen profesyonel ekonomistler tarafından büyük ölçüde görmezden gelindi.

Human Action'ın ilk baskısında, kitabı birbirinden oldukça farklı eleştiriler yöneltildi. *Wall Street Journal*'da Vermont Royster kitabı methetti. John Kenneth Galbraith *New York Times*'da tenkit etti. *The Economist* bir yandan eserin özgürlükçü imalarına karşı uyarıda bulunurken diğer yandan şunları yazdı: "Entellektüel güç eserin tamamında büyük bir rüzgâr gibi kükremekte. Kitap Öklit'in kusursuz tutarlılığına ve birinci sınıf polemik kuvvetine sahip bir eser."

Ludwig von Mises "Avusturya" serbest piyasa ekonomisi okulunun modern kurucusudur.

Naziler'in, Mises'e karşı olmaları için üç vuruş noktaları vardı: Mises bir Yahudiydi;

** North Caroline (ABD)'da Campbell Üniversitesi'nde İş Fesefesi profesörüdür.

anti-sosyalist ve serbest piyasa taraftarıydı; uzlaşmayı reddediyordu. Naziler 1938'de Viyana'daki evinin eşyalarını müsadere ettiler. Mises'in kişisel yazıları Sovyetler Birliği tarafından ele geçirildi ve bu belgeler Moskova'da muhafaza edildi. Yeni keşfedilen bu hazinelerin bir an önce dünyanın kullanımına sunulması gerekir.

1940 Haziran'ında Paris'in düşmesinin hemen ardından, Mises eşi Margit ile birlikte cesurane bir davranışla işgal altındaki Fransa üzerinden geçerek İsveç'ten Amerika'ya gitti.

Human Action'da bunların hepsi anlatılır. Kitap, adeta serbest teşebbüs ve hürriyetin zafere şarkısıdır. Ayrıca, laissez faire ve voluntarizm¹ konusunda bir klasiktir. Mises kitabında, tercih ve insan eylemlerinin bilimi olarak praxeology² gibi tuhaf bir kavram kullandı. Mises, tercihin ardındaki itici gücün kâr güdüsü olduğu şeklinde hünersizce yanlış bir tarifi yapıldığını belirtiyor. Ona göre, herhangi bir eylemin maksadı sürekli tatmin ya da kişinin seçme, eylemde bulunma ve reddetme şeklindeki arzularıdır.

"Tercihlerini insanın iradesi tayin eder. Kişi, sadece çeşitli maddi şeyler ve faydalar arasında tercihte bulunmaz. Yapılacak tercihler için bütün değerler ortaya konur. Bütün gaye ve araçlar, maddi ve manevî unsurlar, yüksek ve temel olan şeyler, asil ve asil olmayanlar hepsi birarada tek bir sütunda tanzim edilir. Sonra bunların ışığında ortaya konan bütün kararlardan biri seçilerek uygulanır." (s. 3)

Tercihde bulunma süreci; bireyin serbest iradesinin, şahsî değerlendirmesinin ve muhakemesinin yansımalarıdır. Bu, insanın karşı karşıya bulunduğu endişe ve huzursuzluğun ortadan kaldırıldığı bir süreçtir. Bu süreç, insanın düşündüğü gerçeğini ispat eder. Düşünmek ise insanı kendinden daha aşağı olan varlıklardan ayıran bir özelliktir.

"İnsan içgüdülerini, hislerini ve dürtülerini

kontrol altında tutmaya muktedir bir varlıktır ve davranışlarını rasyonel kılabilir. İnsan diğer arzularını tatmin edebilmek için yanan bir dürtüsünü doyurmaktan feragat eder. İnsan arzularının basit bir kuklası değildir. Bir erkek şehvetini uyandıran her kadına tecavüz etmez. Kişi iştahını kabartan her yiyecek parçasını yemez. Öldürmek istediği her adamı yumruklayıp yere devirmez. Birey bütün arzu ve isteklerini bir ölçü içerisinde tanzim eder. Kısacası, seçer ve eylemde bulunur." (ss. 16-17)

İnsanın ayırdedici özelliği onun çok sosyal bir varlık olmasıdır. İnsan, mal ve hizmetlerin serbestçe mübadelelerini de içeren şumüllü bir beşeri etkileşim ağı içinde yer almaktadır. Mises toplumu, ortak olarak yapılan eylem, sosyal birliktelik, işbölümü ve işbirliği olarak tanımlıyor. Toplumu böyle tanımlamış olmakla birlikte Mises, "toplum buna inanıyor" veya "toplum şunu düşünüyor" gibi sözler sarfeden ve toplumu düşünen bir varlık olarak gören siyasî doğrucuların (politically correct) anlayışlarını reddeder.

"Düşünen yegâne varlık insandır. İnsan muhakemesinin evrimi içinde toplum, ilkel insanın saf düşüncesinden daha çok modern bilimin karmaşık düşüncesinde kendine bir yer bulmuştur. Buna rağmen, kendi kendine düşünmek sadece bireyin muvaffakiyetidir. Müşterek bir eylem var, ancak müşterek bir düşünme yok." (s. 177)

Siyasi doğruculuk (politically correct) hareketini benimseyenler, devlet ve toplumu birbirine karıştırırlar ve bu iki kavramı birbirinin yerine kullanırlar. Hayek'in "meşum kibir" olarak adlandırdığı şeyden bihaber olarak, devletin toplumdaki rolünü kavrayamazlar: Devlete, iyilikseverlik ve kadiri mutluluk bahşederler; devleti, her nasılsa merhametli ve bilge bir Noel Baba olarak görürler. Mises bu hataya düşmedi. Kollektivizmin modern devirlerde yeniden hayat bulmasını, günümüzün bütün felaket ve ıstıraplarının sorumlusu ola-

rak mahkum etti. Mises, siyasi doğruculuğu benimseyenlere insan tabiatını, toplumu ve devleti yeniden düşünmelerini tavsiye etmektedir. Bu yeniden düşünüşü, Adam Smith'in, sivil toplum ve sosyal düzenin en asil yolu olan hukukun hakimiyeti altında kişisel çıkarın "görünmez el"i görüşü ışığında yapmalarını istemektedir.

"Devlet ya da hükümet cebir ve baskının sosyal aygıtlarıdır. Devlet zor kullanma tekeline sahiptir. Birey, eğer devlet ona bu hakkı vermemişse, cebir tehdidinde bulunmakta veya cebir kullanımında serbest değildir. Devlet, esas olarak insanlar arasındaki barışı muhafaza etmek amacıyla teşekkül etmiş bir kurumdur." (s.149)

Mises'in görüşleri devleti "gerekli bir kötülük" olarak tanımlayan Thomas Paine'in görüşlerine benzer. Ama Mises, devletin "gerekliliği"ne inanmakla birlikte devleti "gerekli kötülük" olarak addetmez.

"...Devlet hürriyetin karşıtıdır, ancak aynı zamanda bir zarurettir. Devlet, hareket sahası ekonomik hürriyetlerin muhafazasına yönelik olarak lâıyıkıyla sınırlandırıldığı takdirde hürriyetle uyumlu ve onun garantörü olur. Bir yerde piyasa ekonomisinin olmamasının en güzel manası anayasanın ve mevcut kanunların ölüm ilanının hazırlanmasıdır." (s. 285)

Bugün dünya üzerinde sosyalizmin ölüm ilânı asılmış olabilir, ancak, piyasa tahayyülünün iyileştirici etkisinden aynı şekilde mahrum olan ve sosyalizmin yarı yarıya kardeşi sayabileceğimiz refah devleti ve yeniden dağıtım zihniyeti etkinliğini hâlâ sürdürüyor. Amerika Birleşik Devletleri Kongresi yakınlarda, ne yazık ki yaptığının pek de farkında olmayarak, saat başı asgari ücreti 90 sent yükselterek vasıfsız işçi istihdamına bir darbe vurdu. Mises, devletin iyiliğini istedikleri aleyhine dönen uygulamaları hakkında bizleri ikaz ederek, devlet yardımının niye "öldürücü bir

şefkat" olduğunu izah etmektedir.

"Piyasa fenomenine müdahalenin tüm çeşitleri, sadece müdahaleyi yapanların ya da bu müdahalelerin müdafilerinin amaçladığı neticeleri doğurmada başarısız olmakla kalmıyor, aynı zamanda değiştirmeyi tasarladıkları evvelki durumdan -müdahaleyi uygulayanlar ve bunların müdafilerinin görüşleri nokta-yı nazarından - daha az arzu edilir bir durum husule getiriyor." (s. 858)

Demokrasi "oyunu"nda günümüz ironisi; devletin, çoğunluğun haklarıyla birlikte azınlığın haklarını da temin eden piyasa kurallarını ve bireysel hakları ya çiğniyor ya da görmezden geliyor olmasıdır. Bu ironik oyun korumacılık, refah, müdahale, yüksek enflasyon, eşitlikçilik gibi yollarla oynanmaktadır. Böylece devlet, rüzgar ekip fırtına biçmektedir.

Eşitlikçilik, geçmişin eşitsizliklerini telâfi etmek ve neticelerin eşitlenmesinde mesafe kaydetmek için grup hakları üzerinden hareket eder. Mises bu anlayışla uyuşmaz. Bireysel haklarda eşitliği benimser, ancak, zekâ, gayret, dürüstlük, güzellik, kabiliyet ve diğer vasıflarda doğal eşitsizliğin mevcut olduğunu kabul eder.

Mises, izleyen paragrafta, liberal kelimesini 19. yüzyıldaki anlamında kullanmaktadır.

"Hukukî eşitliğin liberal müdafileri, insanların eşit şartlar içine doğmadığının, uygartslık ve sosyal işbirliğinin eşitsizlik husule getirdiğinin tam anlamıyla farkındaydılar. Hukukî eşitlik, evrenin amansız gerçeklerini düzeltmek ve doğal eşitsizliği ortadan kaldırmak amacıyla dizayn edilmedi. Bilakis, hukukî eşitlik tamamen bu doğal durumdan çıkarılan maksimum fayda fikrini korumanın aracıydı. Hukukî eşitlikte; kimin üretim faaliyetinde bulunacağını belirlemek tüketicilere, kimin idareyi yürüteceğini belirlemek ise seçmenlere bırakılır." (ss. 841-842)

Yukarıdaki ifadeler, Mises'in demokratik piyasanın mutlak patronlarının tüketiciler olduğunu kabul ettiğini göstermektedir. Piyasada her gün seçim günüdür, her aday tüketicileri kaçırmaktan sakınır, genç-yaşlı her tüketicinin günlük ekonomik oyu vardır. Gerçekten de, serbest piyasada bütün tüketiciler birçok oy'un sahibidir.

"Tüketiciler, en düşük fiyat üzerinden istediklerini satın alabilecekleri işletmelerin müşterisi olurlar. Tüketiciler mal ve hizmeti alarak veya almaktan kaçınarak fabrika ve çiftliklerin kimin olacağını ve onları kimin çalıştıracacağını belirlerler. Onlar, bunu yaparak zengin insanları fakirleştirir, fakir insanları zenginleştirirler. Ne üretileceğini, hangi kalitede üretileceğini ve ne kadar üretileceğini tamamen onlar belirler. Değişebilen ve ne yapacakları önceden bilinmeyen tüketiciler, karpis ve fantazilerle dolu acımasız patronlardır. Tüketicilerin bu tercihlerde bulunurken kendi tatminlerinden başka nazarı dikkate aldıkları hiçbir şey yoktur. Onları yerleşik çıkarlar veya yüksek meziyetler bir nebze olsun ilgilendirmez." (s. 270)

Bu muhakeme, "mülkiyet/servet güvenliği"ni sağlama yönündeki modern liberal mücadele ile herkesin herkesle -örneğin zenginle fakirin- savaştığı şeklindeki Hobbescu argüman arasında çatışma doğurur. Herşeye rağmen, pratikte durum liberal anlayış doğrultusunda gelişir. Mises, servetin, yoksul olanları da dahil olmak üzere tüketicilerin bir lütfu olduğunu söyler. Servet bir defa yatırıma dönüşünce "sosyal bir taahhüt/mesuliyet" haline gelir.

"Üretim araçlarının mülkiyeti "sosyal bir taahhüt/mesuliyet"tir, bir ayrıcalık değildir. Kapitalistler ve toprak sahipleri tüketicileri mümkün olan en iyi şekilde tatmin etmeye mecbur kalırlar. Ortaya koydukları performans düşük ve beceriksizceyse kaybetmekle cezalandırılırlar. Bütün bunlardan ders almaz ve işlerinin idaresinde reforma gitmezlerse

servetlerini kaybederler, bir daha ilelebet güvenle yatırım yapamazlar." (ss. 311-312)

Tüketiciler bu kadar güçlü ise refah devletin, "dadı" devletin ve çok sayıdaki devlet kurumunun bedbaht tüketicileri korumak için tasarlanması niye? Ve yine, hükümet ulusal gelirin yüzde 47'sine el koymasına, yılda \$1.1 trilyonu aşan -bu miktar hızla büyümekte- "entitlements"a rağmen, aldatıcı bir cazibeyle süslediği binlerce yolla planlama faaliyetini sürdürmekte niye hâlâ inat ediyor?

"Alternatif, plan yapmak ya da yapmamak arasında değildir. Asıl mesele planı kimin yaptığıdır. Toplumun her bir üyesi kendi planını kendisi mi yapmalıdır, yoksa iyiliksever devlet herkes için tek bir plan mı yapmalıdır? Aynı şekilde mesele, bilinçli yapılan eylemler karşısında otomatik olarak yapılan eylemler değildir. Devletin herkes için yaptığı tek bir eylem karşısında her bireyin özerk olarak yaptığı eylemlerdir. Yani bütün mesele, kadiri mutlak devlete karşı hürriyettir." (s. 731)

Buna karşı yapılan itiraz, elbette ki, devletin sigara gibi tehlikeli veya aşırı bağımlılık yapan tüketim maddelerine müdahalesinin gerekli olduğudur. Fakat, Amerika'nın geri tepen asilâne uygulamasını hatırlayın. Amerika'da 1920-1933 yılları arasında katı bir içki yasağı hadisesi yaşanmıştır.

"Bağımlılık yapan afyon ve morfin kesinlikle tehlikeli uyuşturuculardır. Ancak, bir kere kendi akılsızlıklarına karşı bireyleri korumanın devletin vazifesi olduğu prensibi kabul edilirse, artık devletin başka sınırları da aşmasına karşı ciddi bir itiraz ortaya konamaz hale gelir. ... Kişinin aklına ve ruhuna zarar vermesi, bütün bedenine zarar vermesinden çok daha vahim değil midir? Kötü kitaplar okuması, kötü oyunlar izlemesi, kötü tablo ve heykellere bakması ve kötü müzik dinlemesi niye engellenmesin? Şüphesiz ki, kötü ideolojilerin birey ve toplumun tümüne verdiği hasar, uyuş-

turucu maddelerin verdiği hasardan çok daha öldürücüdür." (ss. 733-734)

Pek çok kişinin nazarında Mises, sosyalizme bugün bile seviyesine ulaşamamış çok güçlü ve haklı eleştiriler yöneltmiştir. Buna rağmen; "New Deal" (Roosvelt'in) ve "Büyük Toplum" fikirlerinin hayat bulmaya, büyük hükümetler devrinin baştan başa yürüyüşünü sarmaya, sosyal güvenlik ve sosyal adaletin - aslında, devletin ustaca ya da beceriksizce yürüttüğü işlerin tümünün- yayılmaya ve kendi mahvetmeye devam ettiği bir ortamda, Mises ve onun abidevî eseri Human Action keşfedilmeyi veya yeniden keşfedilmeyi beklemekte.

Piyasa ekonomisinin, ne özür dilercesine kendisini müdafâ edenlere ne de propagandacılar ihtiyacı var. Piyasa ekonomisi, mimar Christopher Wren'in Londra'daki St. Paul Katedral'indeki veciz sözlerini kendisine atfe-

debilir: "O'nun abidesini ararsan etrafına bak" (Si monumentum requiris, circumspice) (s. 854)

Notlar

1. Din ve eğitim kurumlarının yardımlarla desteklenmesi ilkesi. Gönüllü iş veya parayla idare edilen sistem. (ç.n.)

2. Mises, "praxeology" kavramını insan faaliyetlerinin bilimi olarak tanımlar. Ona göre praxeology bütün sosyal bilimler için uygun olan teoridir. Bir anlamda sosyal bilimlerin birleştirilmesini sağlamaktadır. Temel olarak bir aksiomatik bilim olan praxeology insanların amaçlara ulaşmak için araçları kullandığı axiomu ile başlar. Böylece teori, empirik çalışmayı öncellemektedir. (ç.n.)

* "Wisdom of a 'Liberal' Giant", *The Freeman*, May 1997, pp. 260 - 263.

Çeviren: Cennet Uslu